

**Методичні рекомендації з
управління ризиками в платіжних системах**

Зміст

Розділ І. Загальні положення.....	3
Розділ ІІ. Система управління ризиками	3
Розділ ІІІ. Ризики платіжної системи та управління ними	6
Додаток 1	
Додаток 2	

Розділ I. Загальні положення

1.1. Методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах (далі – Методичні рекомендації) розроблено на підставі законів України “Про Національний банк України”, “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” і Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 28.11.2014 р. № 755.

1.2. Національний банк України (далі – Національний банк) розробив Методичні рекомендації з метою надання допомоги платіжним організаціям платіжних систем, створених резидентами, з питань управління ризиками в платіжних системах.

1.3. Методичні рекомендації розроблено з урахуванням кращих міжнародних практик та стандартів оверсайта платіжних систем з питань управління ризиками в платіжних системах.

1.4. Національний банк рекомендує платіжним організаціям-резидентам дотримуватися Методичних рекомендацій для управління ризиками в платіжних системах, а також використовувати їх під час здійснення самооцінювання діяльності платіжних систем.

1.5. Положення Методичних рекомендацій не поширюються на платіжні системи, платіжною організацією яких є Національний банк.

1.6. Терміни та поняття, які вживаються в Методичних рекомендаціях, застосовуються в значеннях, визначених законами України та нормативно-правовими актами Національного банку.

1.7. Методичні рекомендації застосовуються до платіжних систем, створених банками та небанківськими установами, в частині, що не суперечить законодавству, яке регулює їх діяльність.

Розділ II. Система управління ризиками

2.1. Система управління ризиками включає зокрема таке.

2.1.1. Наявність управлінських процедур платіжної організації, в яких доцільно передбачити положення щодо системи управління ризиками в платіжній системі та відповідальність.

Відповідальність за управління ризиками в платіжній системі зазвичай покладається на раду директорів платіжної організації або аналогічний орган та керівництво платіжної організації.

2.1.2. Наявність правил та процедур діяльності платіжної системи, в яких доцільно передбачити зокрема механізм з управління ризиками в платіжній системі, що включає:

організаційну структуру з управління ризиками, яка забезпечує контроль за виконанням учасниками платіжної системи відповідних вимог у частині управління ризиками, встановленими правилами платіжної системи;

відповідальних осіб або підрозділи за управління ризиками. Крім особи/підрозділу, відповідальних за управління ризиками, окремо може бути створений колегіальний орган платіжної організації щодо управління ризиками в платіжній системі;

підрозділ або осіб, відповідальних за здійснення внутрішнього контролю в платіжній системі;

регулярне інформування керівного органу платіжної організації платіжної системи щодо стану управління ризиками платіжної системи;

показники та порядок забезпечення безперервності діяльності платіжної системи;

порядок обміну інформацією, необхідною для управління ризиками всередині платіжної організації, а також між платіжною організацією та учасниками платіжної системи;

періодичну оцінку якості функціонування операційних і технологічних засобів та процедур.

2.1.3. Наявність чітких цілей з управління ризиками в платіжній системі, які доцільно узгоджувати з бізнес-цілями платіжної системи та ринком, на якому платіжна система здійснює свою діяльність.

Платіжній організації слід повідомляти про цілі з управління ризиками персонал платіжної організації та учасників платіжної системи.

Цілі з управління ризиками в платіжній системі доцільно регулярно переглядати з метою забезпечення їх відповідності ризикам, що виникають у платіжній системі.

Правила та процедури платіжної системи доцільно достатньою мірою забезпечити описом цілей з управління ризиками платіжної системи та способами їх досягнення.

2.1.4. Наявність інструментів з управління ризиками в платіжній системі, що включає ідентифікацію, аналіз та оцінювання, вжиття управлінських заходів, моніторинг та звітування.

2.1.4.1. Ідентифікація ризиків у платіжній системі передбачає виявлення ризиків, які можуть мати вплив на діяльність платіжної системи. До таких ризиків належать ризики, на які платіжна система наражається внаслідок взаємодії зі своїми учасниками, іншими платіжними системами, операторами послуг платіжної інфраструктури (далі – ОПІІ), розрахунковими банками, постачальниками ліквідності (банки), або ризики, які платіжна система створює сама.

Платіжній організації доцільно визначати прийнятний (безпечний) рівень (величину) ризику для забезпечення фінансової надійності і довгострокової діяльності платіжної організації відповідно до її стратегії, характеру, масштабу та складності видів діяльності, а також фінансового стану платіжної організації (толерантність до ризику).

2.1.4.2. Аналіз ризиків у платіжній системі передбачає дослідження характеру виникнення ризиків, визначення їх рівня, що створює основу для оцінювання ризиків та прийняття рішення щодо реагування на ризики.

Платіжній організації доцільно здійснювати аналіз зміни характеру ризиків або їх концентрації в своїй діяльності. При цьому слід враховувати, що спроба обмежити один вид ризику може призвести до збільшення іншого виду ризику.

2.1.4.3. Оцінювання ризиків передбачає визначення видів ризиків та їх джерел, об'єктивних та суб'єктивних факторів, що впливають на певний вид

ризиків, класифікацію та сценарний аналіз виникнення операційних подій, вимірювання втрат у результаті їх виникнення.

Методи оцінювання ризиків платіжної системи бувають якісний та кількісний.

Якісний метод оцінювання передбачає словесний опис ризиків.

Метою якісного оцінювання ризиків є прийняття управлінських та організаційних рішень. Якісне оцінювання здійснюється у випадках, коли неможливо отримати точні кількісні характеристики на основі фактичних або прогнозних даних, та передбачає визначення негативних наслідків, вірогідності їх настання.

Для словесного опису ризиків можна використовувати карту профілю ризиків платіжної системи, приклад якої наведено в додатку 1 Методичних рекомендацій.

Кількісним методом оцінювання ризиків у платіжній системі передбачається розрахунок кількісних показників та/або присвоєння якісним показникам кількісних значень.

Метою кількісного оцінювання ризиків є визначення рівня втрат за операціями в платіжній системі – як правило, у вартісному вираженні. Такий метод має серйозні переваги: дає змогу обґрунтувати розміри резервів для покриття ризиків, що оцінюються; забезпечує можливість підсумувати ризики та визначити рівень фінансових втрат у платіжній системі.

Приклад здійснення розрахунку з використанням кількісного методу, наведено в додатку 2 Методичних рекомендацій.

2.1.4.4. Управлінські заходи вживаються за результатами ідентифікації ризиків, їх аналізу та оцінювання. Такі заходи спрямовані зокрема на: обмеження (зниження) ризиків (зменшення вірогідності виникнення ризиків та/або розмірів можливих збитків у разі настання несприятливих подій); збереження ризиків (прийняття ризиків або, у разі необхідності, збільшення їх до рівня, що не перевищує прийнятний рівень); передавання ризиків (розподіл ризиків з іншою стороною або його передавання іншій стороні (аутсорсинг); ухилення від ризиків (відмова від початку або продовження діяльності, внаслідок якої виникають ризики) в платіжній системі.

2.1.4.5. Здійснення моніторингу включає збір (накопичення), оброблення та аналіз інформації, на основі якої здійснюються оцінювання, контроль ризиків та складання відповідної звітності.

2.1.5. Достатність ресурсів, необхідних для управління ризиками платіжної системи та ефективного впровадження правил і процедур платіжної системи.

Платіжним організаціям слід забезпечувати наявність достатньої кількості відповідних ресурсів для ефективного впровадження правил та процедур платіжної системи в частині управління ризиками (зокрема, кваліфікований персонал платіжної організації, що володіє необхідними знаннями, навичками та інструментами з управління ризиками платіжної системи).

2.2. Ефективність системи управління ризиками в платіжній системі досягається зокрема шляхом:

створення системи фінансового, облікового, технічного, процедурного та адміністративного контролю, необхідного для мінімізації ризиків під час здійснення платежів та розрахунків за ними;

здійснення ефективного внутрішнього та зовнішнього аудиту;

забезпечення фізичного та логічного інформаційного захисту;

планування безперервної діяльності платіжної системи;

управління відносинами з третіми сторонами (ОППІ тощо).

2.3. Ефективність системи управління ризиками, внутрішнього контролю, а також відповідність діяльності платіжної системи законодавству, нормативно-правовим актам, правилам платіжної системи, політикам та процедурам з управління платіжною організацією, дотримання лімітів, встановлених у платіжній системі, зазвичай перевіряється внутрішнім аудитом.

Розділ III. Ризики платіжної системи та управління ними

3.1. Правовий ризик

3.1.1. Правовий ризик – ризик відсутності правового регулювання, зміни або непередбачуваного застосування положень законодавства, що можуть призвести до виникнення збитків платіжної організації платіжної системи та/або її учасників.

Причинами виникнення правового ризику можуть бути:

невідповідність правил платіжної системи та договорів про участь у платіжній системі законодавству України;

недотримання платіжною організацією законодавчих чи регуляторних вимог (у т. ч. законодавства про захист прав споживачів, нормативно-правових актів, що регулюють здійснення переказів/платежів, клірингу та розрахунків тощо), умов договорів, укладених із контрагентами (учасниками) і третіми сторонами (ОППІ тощо);

нечітке визначення умовами договорів: предмета договору, прав та обов'язків сторін, порядку вирішення спорів тощо. Правові спори, які затримують або запобігають здійсненню розрахунків, можуть призводити також до виникнення інших ризиків (кредитного ризику, ризику ліквідності, системного ризику тощо);

реалізація інших процедур, пов'язаних із легітимністю правил платіжної системи, що можуть мати негативний вплив на діяльність платіжної системи тощо.

3.1.2. Правовий ризик може виникати в разі здійснення платіжною системою транскордонних переказів/платежів:

унаслідок правового конфлікту між різними юрисдикціями (платіжна система стає об'єктом права юрисдикцій, у яких, зокрема, зареєстровані та діють її учасники, зберігаються активи платіжної організації або платіжна організація здійснює свою діяльність одночасно в кількох юрисдикціях тощо);

під час здійснення переказу коштів за участю двох платіжних систем, одна з яких створена платіжною організацією-нерезидентом. Правовий ризик виникає в результаті розбіжностей у законодавстві різних країн, у яких зареєстровані або здійснюють свою діяльність відповідні юрисдикції. Відмінності в законодавстві різних країн щодо умов, за яких розрахунки вважаються завершеними, можуть

призвести до виникнення сценарію, відповідно до якого переказ буде вважатися завершеним в одній платіжній системі, але незавершеним в іншій).

3.1.3. Для управління та мінімізації виникнення правового ризику платіжній організації слід здійснювати такі заходи:

постійний моніторинг змін у законодавстві України;

ідентифікацію, аналіз виникнення потенційного конфлікту законодавства різних юрисдикцій, а також передбачати в правилах і процедурах платіжної системи положення, спрямовані на обмеження цього ризику;

чітко зазначити в правилах платіжної системи про законодавство, яке регулює кожен аспект діяльності платіжної системи. Платіжній організації та учасникам платіжної системи необхідно усвідомлювати обмеження, що застосовуються в різних законодавствах, які регулюють питання діяльності платіжної системи, зважаючи на різні норми матеріального права законодавства різних юрисдикцій. Такі обмеження можуть існувати у зв'язку з відмінністю в законодавствах, що регулюють питання неплатоспроможності і безвідкличності тощо;

контролювати відповідність реєстраційних документів, договорів та інших правочинів законодавству, у т. ч. забезпечувати їх перевірку юридичною службою та, за необхідності, зовнішніми консультантами;

забезпечувати повноту й однозначність правил та процедур платіжної системи;

зазначити в правилах платіжної системи та внутрішніх документах платіжної організації всі необхідні положення, визначені законодавством України.

Платіжній організації слід повідомляти учасників платіжної системи – нерезидентів про відповідні обмеження в законодавстві України, яке буде застосовуватися до платіжної системи, з огляду на різне застосування норм матеріального права відповідних юрисдикцій.

3.2. Фінансові ризики.

3.2.1. Кредитний ризик.

3.2.1.1. Кредитний ризик – ризик того, що учасник платіжної системи або інша організація, з якою платіжна організація платіжної системи має договірні відносини, не зможе виконати свої фінансові зобов'язання у платіжній системі в повному обсязі в установлений момент часу або в будь-який момент у майбутньому.

3.2.1.2. Платіжна система наражається на кредитний ризик від учасників платіжної системи, розрахункових та обслуговуючих банків, постачальників ліквідності (банки) тощо.

3.2.1.3. Управління кредитним ризиком платіжної системи передбачає таке.

3.2.1.3.1. Визначення механізму та інструментів щодо ідентифікації, вимірювання, моніторингу та управління кредитними ризиками учасників та кредитними ризиками, що виникають за результатами здійснення переказів/платежів, клірингу та розрахунків.

Вимірювання та моніторинг кредитного ризику включає:

своєчасне отримання та використання відповідної інформації протягом дня;
моніторинг вартості забезпечення та визначення розміру його покриття;
моніторинг умов ринку та їх вплив на вартість забезпечення;
моделювання можливих змін у вартості забезпечення та умов ринку;
моніторинг наявності великих кредитних ризиків учасників платіжної системи та їх клієнтів;
моніторинг будь-яких змін у платоспроможності учасників платіжної системи.

3.2.1.3.2. Визначення в правилах та процедурах платіжної системи порядку використання фінансових ресурсів та передбачення в них:

випадків використання платіжною організацією ресурсів для покриття невиконаних учасником платіжної системи зобов'язань;

ресурсів, необхідних для покриття операційних втрат, потенційних загальних витрат від здійснення господарської діяльності або будь-яких інших втрат тощо.

3.2.1.3.3. Визначення в правилах платіжної системи процедур щодо:

покриття будь-яких кредитних втрат, які можуть виникнути в результаті невиконання зобов'язань її учасниками;

розподілу непокритих кредитних втрат, у тому числі відшкодування запозичених коштів, які можуть бути використані платіжною організацією для підтримання своєї ліквідності;

формування та використання гарантійного (страхового) фонду платіжної системи тощо.

3.2.1.3.4. Планування непокритих кредитних втрат на випадок виникнення непередбачуваних обставин.

3.3. Ризик ліквідності.

3.3.1. Ризик ліквідності – ризик того, що в учасника платіжної системи або іншої організації, з якою платіжна організація платіжної системи має договірні відносини, бракуватиме коштів для виконання своїх фінансових зобов'язань у платіжній системі належним чином у повному обсязі в установлений момент часу, але він зможе їх виконати в інший момент часу в майбутньому.

3.3.2. Ризик ліквідності може виникати внаслідок взаємодії у платіжній системі сторін, задіяних до здійснення розрахунків.

3.3.3. До переліку основних факторів, які найбільше впливають на стан ліквідності платіжної системи, належать такі:

кількість учасників у системі;

обсяг активів учасників (у т. ч. можливість залучення активів) та їх активність під час здійснення платежів;

спеціалізація учасників платіжної системи.

3.3.4. Виникнення ризику ліквідності призводить до:

продажу активів;

запозичення коштів від розрахункових банків або інших учасників;

сплати штрафу за затримку здійснення платежів та розрахунків.

3.3.5. Управління ризиком ліквідності платіжної системи передбачає таке.

3.3.5.1. Визначення механізму та інструментів щодо ідентифікації, вимірювання, моніторингу та управління ризиком ліквідності, на який наражають платіжну систему її учасники, розрахункові та обслуговуючі банки, постачальники ліквідності й інші особи.

Вимірювання та моніторинг ризику ліквідності включає:

наявність у платіжної організації ефективних операційних та аналітичних інструментів для ідентифікації, вимірювання та моніторингу своїх розрахункових та грошових потоків, у т. ч. середньоденні показники ліквідності;

оцінювання вартості та концентрації щоденних розрахункових і грошових потоків платіжної організації через її розрахункові банки та/або посередників;

щоденний моніторинг рівня ліквідних активів, у т. ч. вартісної різниці (hair cut), наданого учасниками забезпечення;

моніторинг ризику ліквідності від постачальників ліквідності.

3.3.5.2. Наявність ефективних операційних та аналітичних інструментів для здійснення ідентифікації, вимірювання та моніторингу фінансових і розрахункових потоків, у т. ч. використання середньоденних показників ліквідності.

3.3.5.3. Підтримання достатньої кількості ліквідних ресурсів в усіх відповідних валютах, що використовуються в платіжній системі.

3.3.5.4. Забезпечення доступності таких ресурсів (у т. ч. доступність і швидка конвертація забезпечення) на випадок виникнення надзвичайних ситуацій.

3.3.5.5. У правилах та процедурах платіжної системи слід передбачити:

установлення вимог до учасників платіжної системи щодо своєчасного здійснення переказів/платежів та розрахунків;

установлення вимог до забезпечення, що надається учасниками платіжної системи;

відображення заходів платіжної організації в разі виникнення непередбачуваної та непокритої нестачі ліквідності з метою уникнення згортання, відкликання або затримки здійснення переказів/платежів та розрахунків;

визначення процесу поповнення будь-яких ліквідних ресурсів;

диверсифікацію розрахункових потоків та ліквідних активів платіжної організації тощо.

3.3.5.6. Здійснення стрес-тестування ліквідних ресурсів (у т. ч. реверсне стрес-тестування), що включає широкий спектр відповідних сценаріїв стрес-тестування.

Зворотне (реверсне) стрес-тестування – це стрес-тестування, що здійснюється для визначення надзвичайних сценаріїв та умов ринку, за яких кількість ліквідних ресурсів буде недостатньою.

Стрес-тестування може здійснюватися:

щоденно, з використанням стандартних та визначених параметрів і припущень;

щомісячно, що включає комплексний аналіз сценаріїв стрес-тестування, а також моделей та відповідних параметрів стрес-тестування з урахуванням волатильних умов ринку;

щорічно, що передбачає повну валідацію моделі управління ризиком ліквідності платіжної системи.

Стрес-сценарії включають:

історичну волатильність змін вартості активів платіжної організації;

кількість невиконаних зобов'язань у різні часові проміжки;

одночасний тиск на фінансовому ринку та ринку активів;

усіх осіб, які так чи інакше можуть впливати на виникнення ризику ліквідності платіжної системи (розрахункові банки, обслуговуючі банки, надавачі ліквідності).

3.3.5.7. Планування непокритих втрат ліквідності на випадок виникнення непередбачуваних обставин.

3.4. Загальний комерційний ризик.

3.4.1. Загальний комерційний ризик – ризик погіршення фінансового стану платіжної організації платіжної системи в результаті зниження її доходів або збільшення видатків, унаслідок якого витрати перевищують доходи та призводять до втрат, покриття яких здійснюється за рахунок капіталу. До загального комерційного ризику не належать ризики, пов'язані з невиконанням зобов'язань учасником платіжної системи або іншою організацією, що має фінансові зобов'язання перед платіжною організацією платіжної системи.

3.4.2. Загальний комерційний ризик виникає в результаті:

несприятливого впливу на репутацію платіжної організації та платіжної системи;

слабкої бізнес-стратегії платіжної організації;

недоліків у частині конкурентоспроможності;

втрат, яких зазнає платіжна організація під час ведення інших видів господарської діяльності тощо.

3.4.3. Управління загальним комерційним ризиком передбачає таке.

3.4.3.1. Наявність системи управління та контролю платіжної організації, що дає змогу здійснювати ідентифікацію, моніторинг та управління загальним комерційним ризиком з урахуванням втрат у результаті слабкої бізнес-стратегії платіжної організації, від'ємного сальдо на рахунках платіжної організації та непередбачуваних великих операційних втрат.

3.4.3.2. Підтримання ліквідних чистих активів за рахунок власного капіталу в сумі, достатній для продовження здійснення операцій та відновлення діяльності.

3.4.3.3. Наявність плану відновлення та впорядкованого згортання платіжної системи, а також дієвого плану управління власним капіталом платіжної організації. Сума чистих ліквідних активів, що фінансуються за рахунок власного капіталу, має відповідати сумі поточних операційних витрат за останні шість місяців. Ці активи є доповненням до ресурсів, спрямованих на покриття невиконання зобов'язань учасниками.

3.4.3.4. Активи, спрямовані на покриття загального комерційного ризику, мають бути високої якості та достатньо ліквідними (розкриті резерви банків, прості акції тощо).

3.4.3.5. Наявність плану залучення додаткового капіталу. Цей план затверджується радою директорів та регулярно оновлюється.

3.5. Розрахунковий ризик.

3.5.1. Розрахунковий ризик – ризик того, що розрахунки в платіжній системі не здійснюватимуться належним чином.

3.5.2. Перенесення здійснення остаточних розрахунків на наступний день створює як кредитний ризик, так і ризик ліквідності для учасників платіжної системи та інших задіяних сторін, що призводить також до виникнення системного ризику.

3.5.3. Управління розрахунковим ризиком передбачає таке.

3.5.3.1. Правила платіжної системи мають чітко визначати момент завершення розрахунків.

3.5.3.2. Остаточні розрахунки в платіжній системі мають здійснюватися не пізніше визначеної дати валютування.

3.5.3.3. Правилами платіжної системи слід чітко визначати момент, після якого платежі та інші зобов'язання, за якими не здійснено розрахунки, не можуть бути відкликани учасниками. Для уникнення ризику ліквідності правилами слід заборонити одностороннє відкликання прийнятих платежів та інших зобов'язань, за якими не здійснено розрахунки, після встановленого часу здійснення розрахунків.

3.5.3.4. Розрахунки слід здійснювати з використанням активів із мінімальним кредитним ризиком та ризиком ліквідності.

3.5.3.5. Здійснення моніторингу, управління та обмеження кредитного ризику та ризику ліквідності, на які наражають платіжну систему розрахункові банки.

Під час вибору розрахункового банку доцільно враховувати таке. Потенційний розрахунковий банк повинен мати задовільні параметри кредитного ризику. При цьому слід враховувати дотримання банком регуляторних норм, здатність виступати розрахунковим банком, забезпечувати короткострокове підвищення ліквідності для покриття позиції будь-якого суб'єкта, що не здійснив оплати, і таким чином забезпечувати завершення розрахунків кожного розрахункового дня.

3.5.3.6. Умовами договору, укладеного між платіжною організацією та розрахунковим банком, може бути передбачено таке:

момент відображення операцій за здійсненими розрахунками та переказами коштів у системі обліку розрахункового банку;

завершеність розрахунків та переказу коштів.

3.5.3.7. Використання коштів для здійснення розрахунків, які зберігаються на рахунках у розрахунковому банку.

3.5.3.8. Використання коштів для здійснення розрахунків, які зберігаються на рахунках у Національному банку.

3.5.3.9. Здійснення моніторингу сукупностей денних позицій після проведення взаєморозрахунків учасників. У разі, якщо за результатами моніторингу встановлено, що учасник перебуває у дебетовій нетто-позиції після проведення взаєморозрахунків, такий учасник повинен переказати кошти у розрахунковий банк платіжної організації у визначену платіжною організацією дату здійснення розрахунків.

3.5.4. Для покриття втрат у разі невиконання учасником системи своїх зобов'язань платіжна організація використовує власні кошти або:

кошти страхового (гарантійного) фонду, що формуються за рахунок внесків учасників платіжної системи та обліковуються на рахунку в розрахунковому банку платіжної системи;

кошти, отримані від кредитоспроможних організацій, з якими платіжна організація укладає договори для забезпечення здійснення взаєморозрахунків між учасниками платіжної системи;

забезпечення, надане учасником.

Забезпечення може прийматися у вигляді:

готівкових коштів;

резервних акредитивів, відкритих банками, що відповідають вимогам щодо певного мінімального рейтингу;

гарантії материнської компанії або третьої особи, наданої юридичною особою, що відповідає вимогам щодо певного мінімального рейтингу.

3.5.5. Платіжній організації слід здійснювати моніторинг за щоденним станом кожного з її рахунків, відкритих для здійснення розрахунків, та внутрішніх потоків між рахунками таким чином, щоб кожний рахунок на початок та наприкінці дня мав нульовий баланс.

3.6. Операційний ризик.

3.6.1. Операційний ризик – ризик того, що недоліки інформаційних систем або внутрішніх процесів, людські помилки, операційні збої (помилки чи затримки під час оброблення, перебої в роботі систем, недостатня пропускну спроможність), втрата або витік інформації, шахрайство або порушення в управлінні внаслідок зовнішніх подій призведуть до скорочення, погіршення або зупинення надання послуг платіжною системою.

3.6.2. Джерела виникнення операційного ризику бувають внутрішні та зовнішні.

До внутрішніх джерел належать:

неналежне здійснення ідентифікації або нерозуміння ризиків та контролів, необхідних для обмеження та управління ними;

неналежне здійснення контролю інформаційних систем та процесів;

неналежний добір персоналу;

неналежні процедури з управління платіжної організації тощо.

До зовнішніх джерел належать:

природні катастрофи;

тероризм тощо.

3.6.3. Управління операційним ризиком передбачає таке.

- 3.6.3.1. Визначення механізму та інструментів щодо ідентифікації, вимірювання, моніторингу та управління операційним ризиком.
- 3.6.3.2. Визначення прийнятного рівня (толерантності) до ризиків, упровадження контролю за ризиком відповідно до цілей операційної надійності платіжної системи.
- 3.6.3.3. Чітке визначення ролей та відповідальності за управління операційним ризиком у платіжній системі.
- 3.6.3.4. Періодичне (або після значних змін у платіжній організації та/або платіжній системі) здійснення тестування систем і застосування операційних політик та процедур на практиці.
- 3.6.3.5. Наявність чітко визначених цілей операційної надійності, а також політик платіжної організації для досягнення цих цілей.
- 3.6.3.6. Наявність політик фізичної та інформаційної безпеки платіжної організації.
- 3.6.3.7. Наявність плану заходів із забезпечення безперервності діяльності платіжної системи.
- 3.6.3.8. Здійснення ідентифікації, моніторингу та управління ризиками, на які платіжну систему наражають її учасники, ОПП.
- 3.6.3.9. Наявність відповідної системи внутрішнього контролю платіжної організації.
- 3.6.3.10. Здійснення аудиту управління операційним ризиком платіжної системи.
- 3.6.3.11. Запровадження системи управління подіями операційного ризику в платіжній системі, що включає наявність задокументованих процедур щодо здійснення:
- документування, звітності, аналізу та вирішення всіх подій операційного ризику;
 - наступного контролю та встановлення причин виникнення інцидентів, а також визначення заходів, необхідних для вдосконалення операційної діяльності платіжної системи тощо.
- 3.6.3.12. Забезпечення операційної спроможності платіжної системи, що передбачає:
- здійснення постійного моніторингу, перевірок і тестування (у т. ч. стрес-тестування) фактичної спроможності і діяльності платіжної системи;
 - визначення необхідного рівня додаткового резерву потужності платіжної системи для відновлення діяльності платіжної системи та завершення трансакцій у випадку виникнення операційних збоїв у платіжній системі тощо.
- 3.6.3.13. Забезпечення фізичної та інформаційної безпеки платіжної системи, що передбачає наявність у платіжній організації процедур, політик, стандартів інформаційної безпеки, якими визначається таке:
- ідентифікація, оцінювання та управління загрозами та вразливостями безпеки платіжної системи;
 - адміністрування даних платіжної системи та їх облік;
 - захист даних платіжної системи від втрат, неправомірного доступу, шахрайства тощо.

3.6.3.14. Забезпечення безперервності діяльності платіжної системи, що передбачає наявність у платіжної організації плану безперервності діяльності платіжної системи.

3.7. Системний ризик.

3.7.1. Системний ризик – ризик того, що неспроможність одного з учасників платіжної системи та/або оператора послуг платіжної інфраструктури виконати свої зобов'язання або порушення безперервності діяльності самої платіжної системи призведе до порушення діяльності учасників платіжної системи, інших установ або функціонування фінансової системи в цілому.

3.7.2. До виникнення системного ризику призводить:

затримка здійснення платіжною системою платежів, непередбачувана реалізація платіжною організацією активів або застави, наданих учасниками платіжної системи. У такому випадку учасники платіжної системи наражаються на значні кредитні ризики та ризики ліквідності;

взаємозалежність між платіжними системами (наявність спільних учасників, обслуговування взаємозалежних установ та ринків тощо).

3.7.3. Управління взаємозалежностями передбачає таке:

визначення прямого та непрямого впливу на здатність платіжної системи здійснювати перекази/платежі та розрахунки за звичайних обставин;

управління ризиками, що виникають унаслідок зовнішніх операційних збоїв у взаємозалежних платіжних системах;

визначення, моніторинг та управління ризиками, на які платіжна система наражається іншими платіжними системами або третіми сторонами (ОПП тощо), та вплив ризиків, що спричиняються нею, на ці платіжні системи і треті сторони (ОПП тощо);

координацію безперервності діяльності між взаємозалежними платіжними системами;

встановлення операційних вимог та вимог у частині забезпечення безперервної діяльності до учасників платіжної системи.

3.7.4. У разі передавання окремих послуг платіжної організації на обслуговування іншій платіжній організації або третім сторонам (ООП) (здійснення процесингу, управління інформаційними системами тощо) надання таких послуг має повністю відповідати внутрішнім вимогам платіжної організації.

Додаток 1
до Методичних рекомендацій з
управління ризиками в платіжних
системах

Карта профілю ключових ризиків платіжної системи

Назва ризику	Категорії профілю				
	Джерело ризику	Локалізація ризику	Форма реалізації ризику	Оцінка можливості (вірогідності) втрат	Оцінка наслідків ризику
1	2	3	4	5	6
Правовий	Недосконала правова база або правова невизначеність платіжної організації платіжної системи (далі – ПО ПС), учасників платіжної системи, операторів послуг платіжної інфраструктури (далі – ОППІ)	ПО ПС, учасники платіжної системи, ОППІ, які здійснюють свою діяльність не в межах правового поля (недотримання правил платіжної системи, вимог законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України (далі – Національного банку), умов	Претензії правового характеру до ПО ПС, учасників платіжної системи, ОППІ	Значення показників, що відображають можливість (вірогідність) невідповідності діяльності ПО ПС та учасників платіжної системи, ОППІ правилам платіжної системи, вимогам законодавства, нормативно-правовим актам Національного банку; порушення договірних зобов'язань тощо	Значення величини можливих збитків у зв'язку з порушенням правил платіжної системи, вимог законодавства, нормативно-правових актів Національного банку, умов договорів у розрізі кожного з можливих або таких, що відбулися, випадків реалізації правового ризику (загальна сума збитків у результаті реалізації правового ризику;

Продовження додатка 1

1	2	3	4	5	6
		укладених договорів тощо)			максимальне значення пені, штрафів за невиконання умов договорів тощо)
Операційний	Операційні фактори (технічні, операційні помилки тощо)	Структурні підрозділи та апаратно-програмні комплекси ПО ПС, учасників платіжної системи, ОППІ в розрізі яких здійснюється контроль прояву операційного ризику	Порушення функціонування платіжної системи у зв'язку зі збоями у функціонуванні апаратно-програмних комплексів ПО ПС, учасників платіжної системи, ОППІ, виконання неприпустимих операцій або помилкового виконання операцій у платіжній системі	Значення якісних та кількісних показників, що відображають можливість (вірогідність) збоїв у функціонуванні апаратно-програмних комплексів, помилок, протиправних дій персоналу ПО ПС, учасників платіжної системи, ОППІ	Розрахунок величини можливих збитків ПО ПС, учасників платіжної системи, ОППІ у зв'язку з порушенням функціонування апаратно-програмних комплексів, помилками та протиправними діями персоналу ПО ПС, учасників платіжної системи, ОППІ щодо кожного випадку реалізації операційного ризику

1	2	3	4	5	6
Кредитний	Невиконання зобов'язань одним з учасників розрахунків (зобов'язання не буде виконано повною мірою ні в момент настання строку платежу, ні протягом усього наступного періоду часу)	Рахунки ПО ПС, учасників платіжної системи для здійснення розрахунків, моніторинг стану яких дає змогу виявити передумови для реалізації ризику	Небажані зміни показників, які характеризують здійснення ПО ПС та учасниками платіжної системи розрахунків за своїми зобов'язаннями	Значення кількісних показників, що відображають можливість (вірогідність) повного невиконання зобов'язань (кредитоспроможність учасників розрахунків, сума невиконаних зобов'язань учасників у минулому, сума коштів резервного (страхового) фонду, використаних для покриття нездійснених розрахунків за зобов'язаннями учасників розрахунків тощо)	Кількісні значення збитків або упущеної вигоди ПО ПС та учасників платіжної системи
Ліквідності	Недостатність ліквідності, здійснення розрахунків за зобов'язаннями не у визначений	Рахунки ПО ПС, учасників платіжної системи для здійснення розрахунків, моніторинг стану	Небажані зміни показників, які характеризують можливість здійснення платежів ПО ПС	Значення кількісних показників, що відображають можливість (вірогідність) виявлення	Кількісні значення збитків або упущеної вигоди ПО ПС та учасників платіжної системи

1	2	3	4	5	6
	договором строк, але в будь-який момент у майбутньому	яких дає змогу виявити передумови для реалізації ризику	та учасниками платіжних систем у будь-який момент у майбутньому	недостатності коштів у ПО ПС, учасників платіжної системи для виконання ними зобов'язань (сума прострочених зобов'язань, сума використаних коштів резервного (страхового) фонду для покриття втрат за простроченими зобов'язаннями тощо)	
Системний	Невиконання зобов'язань одним з учасників розрахунків, порушення у функціонуванні платіжної системи тощо призводить до виникнення фінансових труднощів в інших учасників розрахунків та може призвести до виникнення “ефекту доміно”	Елементи платіжних систем, контроль за якими дає змогу виявити передумови для реалізації системного ризику	Поширення між ПО ПС та учасниками платіжної системи наслідків кредитного ризику, ризику ліквідності, операційного ризику	Значення показників, що відображають можливість (вірогідність) поширення наслідків негативної події на більшість (усіх) учасників розрахунків	Кількісні значення можливого або понесеного збитку (фінансові збитки, претензії з боку регулятора або інших державних органів тощо)

Додаток 2
до Методичних рекомендацій з
управління ризиками в платіжних
системах

Оцінка ризиків платіжної системи

1. Оцінювання ризиків платіжної системи передбачає:
установлення переліку послуг, що надаються в платіжній системі;
ідентифікацію та оцінювання ризиків, притаманних платіжній системі;
ідентифікацію та оцінювання ефективності наявних контролів для зменшення цих ризиків.
2. Ключові ризики, притаманні платіжній системі: правовий, операційний, фінансовий (кредитний, ліквідності), системний тощо.
3. *Притаманність ризику платіжній системі* може обчислюватися за формулою:
Притаманність ризику платіжній системі = Вплив ризику × Ймовірність виникнення ризику.

Шкала впливу ризику

Вплив ризику	
низький	1
середній	5
високий	10

Шкала ймовірності ризику

Ймовірність ризику	
низька	5
середня	10
висока	15

Приклад обчислення притаманності ризику

Вплив	Ймовірність	Притаманність ризику
10 (високий)	15 (висока ймовірність)	150
5 (середній)	10 (середня)	50
1 (низький)	5 (низька ймовірність)	5

Приклад визначення середнього значення Притаманності ризиків: $\frac{150+50+5}{3}$.

3

Для прийняття відповідних управлінських рішень та заходів щодо управління ризиками в платіжній системі особою або підрозділом платіжної організації, відповідальними за управління ризиками, періодично складається та подається на розгляд керівництву платіжної організації *Гаряча карта притаманності ризиків*.

Приклад Гарячої карти наведено нижче.

Притаманність ризику				
		Вплив		
		Низький	Середній	Високий
Ймовірність	Низька ймовірність	5	25	50
	Середня ймовірність	10	50	100
	Висока ймовірність	15	75	150

4. Управління ризиками в платіжній системі передбачає наявність ефективної системи контролю цих ризиків, що включає таке.

4.1. Ідентифікація контролю

Категорія ризику	Притаманність ризику	Опис заходів із контролю
Правовий		
Операційний		
Фінансовий (кредитний, ліквідності)		
Системний		
Інший		

4.2. Обчислення ефективності контролю

4.2.1. Для оцінювання контролю враховуються *ефективність побудови контролю* та *ефективність реалізації контролю* в платіжній системі.

4.2.1.1. Ефективність побудови контролю передбачає визначення його відповідності цілям платіжної системи та його здатності зменшувати ризики в платіжній системі.

4.2.1.2. Ефективність реалізації контролю передбачає визначення його дієвості шляхом чіткого дотримання процедур

4.2.2. Ефективність контролю може обчислюватися за такою формулою:

Ефективність контролю = Ефективність побудови контролю × Ефективність реалізації контролю.

Шкала ефективності побудови контролю

Ефективність побудови контролю	
Недостатня	1
Середня	5
Ефективна	10

Шкала ефективності реалізації контролю

Ефективність реалізації контролю	
Недостатня	1
Середня	5
Ефективна	10

Гаряча карта ефективності контролю ризиків у платіжній системі, як і *Гаряча карта притаманності ризиків* у платіжній системі, періодично складається та подається на розгляд керівництву платіжної організації для прийняття відповідних рішень керівництвом платіжної організації.

Оцінювання контролю				
		Впровадження ефективності контролю		
		Ефективний	Середній	Недостатній
Ефективність побудови контролю	Ефективний	100	50	10
	Середній	50	25	5
	Недостатній	10	5	1

4.2.3. Визначення залишкового ризику

Залишковий ризик – це ризик, що залишається після впровадження платіжною організацією заходів контролю.

Залишковий ризик може обчислюватися за формулою:

Залишковий ризик = Притаманність ризику/Ефективна реалізація контролю.

5. Загальний показник ризиків платіжної системи

5.1. *Загальний показник ризиків платіжної системи* може вимірюватися за шкалою від 0 до 100 балів.

Сума балів, наближена до 100, означає, що система контролю ризиків у платіжній системі перебуває на відповідному рівні.

Загальний показник ризиків у платіжній системі може обчислюватися за такою формулою:

Загальний показник ризиків у платіжній системі = 100 – середнє значення Притаманності ризиків (приклад визначення середнього значення Притаманності ризиків зазначено в пункті 3 цього додатка).

Загальний показник ризиків може бути використаний керівництвом платіжної організації для визначення рівня прийнятності ризиків у платіжній системі.